

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Agresivita a agrese ve školním prostředí.

metodický materiál ke vzdělávacímu programu **Agrese a agresivita u dětí a mládeže a šikana jako narušení vztahů ve skupině**

PaedDr. Zdeněk Martínek

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Rozdíl agresivita a agrese

Výše uvedené pojmy jsou v našem jazyce velice často zaměňovány, v odborném jazyce však každý z nich znamená něco jiného.

Agresivita je do jisté míry charakteristický znak osobnosti jedince. Každý člověk musí být vybaven určitou mírou agresivity, jinak by neměl ve společnosti šanci na přežití. Vnější okolnosti nás často nutí k tomu, abychom agresivitu použili ve svém chování, ať už v osobním nebo i profesním životě.

Míra agresivity je u každého člověka jiná, dá se říci, že někteří jedinci disponují velice nízkou mírou agresivity, někteří naopak se svojí agresivitou těžce bojují, protože ovládá jejich život a působí vážné komplikace v mezilidské komunikaci.

Co je tedy pravděpodobnou příčinou zvýšené agresivity u jedince? Výraznou roli hrají genetické faktory, některé prameny uvádí, že až ze 60% je agresivita dědičná. Tvrdím, že těžko můžeme chtít, aby se potomek silně agresivního otce choval jako anděl. Daleko větší problémy s agresivitou však mají děti, které jsou vychovávány tzv. skrytě agresivní matkou.

Co v sobě skrývá pojem skrytě agresivní matka? Většina z nás se s ní určitě setkala, jde o ženy, které se do očí učitelů staví do pozice maximálně milující matky: „Paní učitelko, já bych na svoje dítě nikdy nesáhla, nemám to srdce ho potrestat.“ Její výpověď je mnohdy velice přesvědčivá. Je to pravda, tato matka by skutečně na své dítě sama nikdy nesáhla. Ví však, že otec dítěte je „prudšas“ a nejde pro ránu daleko. Když dítě zlobí, používá matka instrukci: „Jen počkej, až táta přijde, on si to s tebou vyřídí.“ Po příchodu otce začne skrytě agresivní matka všechny prohřešky dítěte hlásit, mnohdy ještě situaci patřičně přibarví a nakonec se s klidem dívá, jak otec dítě trestá. Pokud k výše uvedené situaci dojde (a z praxe vím, že tyto případy nejsou řídké), dostává důvěra dítěte v matku pěkně „na frač.“ Za prvé matka přenáší zodpovědnost za trestání na otce a tím se zbavuje své vlastní zodpovědnosti, za druhé straně popře v sobě to, co je pro každou samici v přírodě přirozené (člověk je přece součástí přírody) a to je pud chránit své mládě před nebezpečím z okolí. Dítě, které tyto situace pravidelně zažívá, začíná vnímat svět jako nebezpečný, není zde nikdo, kdo by mě ochránil, ke komu bych se mohl schovat. Děti vychovávané skrytě agresivní matkou nakonec začnou vnímat svět jako místo, kde z každého kouta číhá nějaké nebezpečí a já musím být připraven tomuto nebezpečí čelit. Ve školním prostředí jsou výše uvedené děti poměrně dobře rozeznatelné – jsou popudlivé, vznětlivé, každý sebemenší podnět, který zavání potencionálním nebezpečím, provází výbuch vzteku či agrese (dalo by se lidově říci, že „startují na první našlápnutí“). Dítě vychovávané skrytě agresivní matkou má ve školním

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

prostředí často velice těžkou pozici. Pro učitele jde o problémového jedince, který se těžko výchovně zvládá, a je často trestán, na druhou stranu pro třídu je takové dítě častým zdrojem obveselení a zábavy – stačí ho vyprovokovat a všichni se jeho reakcím upřímně smějí, mnohdy nudné přestávky a hodiny volna jsou tak patřičně zpestřeny. V další části rozebereme, jak takové dítě skutečně rozpoznat a jak s ním pracovat.

Další možnou příčinou zvýšené agresivity u dítěte může být fakt, že rodiče od raného věku potvrzují, že agresivita slouží k dosažení vytyčeného cíle.

Každé dítě ve věku zhruba tří let se začíná chovat přirozeně agresivně. Tento stav souvisí s procesem rozvoje tzv. „prvního já“, dochází k sebeuvědomování jedince a tendenci jednat samostatně. Každý rodič si určitě pamatuje situace, kdy jeho tříletá ratolest si vztekem, dupáním, kopáním, mlácením pěstičkami, apod., vynucovala pozornost a chtěla jednat samostatně: „Já to udělám, já tam nepůjdu, apod.“ Jestliže rodič začne ustupovat svéhlavému jednání dítěte a jedná pod scénářem: „Radši ustoupím, aby byl klid, raději mu vyhovím, aby nedělal na veřejnosti ostudu“, dává dítěti v podstatě signál: „Dělej to, vždyť to přece funguje.“ Uvědomme si, že scénáře chování, které dítě používá v budoucím životě, se ve většině případů vytvářejí již ve věku právě tří až čtyř let. Všem rodičům radím, aby vztekajícímu dítěti neustupovali, můžeme dát sice najevo, že vidíme, že se dítě zlobí, že jeho vztek chápeme, ale dítě musí dostat jasný signál, že jeho chování je kontraproduktivní a nic jím nezíská.

Výše uvedené příčiny zvýšené míry agresivity jsou do určité míry terapeuticky ošetřitelné, pokud se rodič s dítětem ve správnou dobu dostanou do terapeutického vedení, může být problém poměrně rychle rozkryt a patřičně řešen.

Existují však případy, kdy sebelepší a sebeodbornější pomoc není nic platná, nic nefunguje, dítě je jakémukoliv zásahu ze strany terapeuta imunní. Jedná se o případy, kdy agresivita je zapříčiněna organickým poškozením mozku, např. poporodní trauma, úraz hlavy, zánět mozku, apod. Tyto případy spadají většinou do péče psychiatra, mnohdy musí být indikována medikamentózní léčba a ani ta nebývá vždy úspěšná.

Dalším příkladem jsou situace, kdy rodiče odmítají jakoukoliv spolupráci, nevidí v chování svého dítěte naprosto žádný problém a nic řešit nechtějí. V těchto případech jsou učitel, psycholog i psychiatr naprosto bezmocní, bez úzké spolupráce rodičů na problému nelze nic řešit a vyřešit.

Za agresi můžeme považovat okamžik, kdy jedinec použije agresivitu ve svém chování. V odborné literatuře se setkáváme s různými definicemi agresí, s mnoha děleními, z nichž každé má své zastánce ale i odpůrce.

Rovněž však můžeme hovořit o tzv. směrech agrese. Co se týče školního prostředí, v pedagogické veřejnosti panuje často představa, že agrese je jev, kdy jedno dítě zaútočí vůči druhému. Tak to často je, ale není to vždy pravidlem.

Agrese vybitá na neživém předmětu: situace, kdy terčem útoku se stává sešit, pravítko, popř. školní vybavení – rozbité a podrápané lavice, rozkopané skříňky. Neživý předmět se stává prostředkem uvolnění agresora, mnohdy se však tak jedinec prezentuje před ostatními spolužáky, ukazuje navenek svou fyzickou sílu. Ve většině případů se těmito „ničiteli“ stávají jedinci s nižším sebevědomím, ti, kteří se neumí před ostatními předvést jiným, pozitivním způsobem. Agrese vybitá na neživém předmětu může být i prostředkem zastrahování ostatních.

V rámci této agrese se ve škole může projevit ještě jedna specifická situace. Představme si, že vyučující určitého předmětu zadá žákům opakování, které bude příští hodinu zkoušet. Jedinec přijde domů, otevře sešit, a protože se mu nechce moc učit, přesvědčí sám sebe, že se tolik látky nenaučí a rovněž se ubezpečuje v tom, že stejně zkoušen nebude. Přijde den zkoušení a vyučující jakýmsi „zákonem schválnosti“ zrovna daného žáka vyvolá. Uvedený žák jde k tabuli, nic neumí, vyučující mu píše nedostatečnou, žák se vrací do lavice, s velkým vztekem praští sešitem o lavici a mnohdy si ještě na adresu učitele patřičně uleví, např. slovy: „Kráva jedna.“ Nastane okamžik, kdy se učitel, naprosto oprávněně cítí ohrožen a ponížěn a má pocit, že se musí nějakým způsobem bránit. Pokud však tzv. „vystartuje“ a začne se s výše uvedeným žákem dohadovat, dostává se většinou do nekonečného kolotoče agresí, z něhož není úniku a pokud ano, může se stát velice snadno poraženým. Výše uvedený případ není ve školním prostředí vzácností. Pokud dítě zareaguje na špatnou známku tímto způsobem, kombinuje svoji agresi vybitou na neživém předmětu s tzv. projekcí – vinu za neúspěch svaluje na jiného. V podstatě tak reaguje každý člověk. Pokud se dopustíme nějaké chyby, naprosto přirozeně nejprve hledáme viníka, kdo za to může. Trvá určitou dobu, než člověk dospěje k závěru, že si za chybu může sám. Totéž prožívá výše zmíněný žák. On není hloupý, protože se látku nenaučil, hloupý je učitel, protože ho zrovna vyvolal. Tvrdím, že výrokem „kráva jedna“ žák učiteli nabízí jakousi návnadu a čeká, zda se chytne. Pokud skutečně učitel zareaguje svou agresi, dostává se spor o známku do naprosto jiné roviny – začne jít o postavení ve třídě, o pozici před ostatními žáky. Ti totiž boj mezi učitelem a žákem sledují, navíc ještě na neverbální úrovni spolužáka podporují. I když spor nakonec skončí pomyslným vítězstvím učitele, např. poznámkou v žákovské třídě, ve skutečnosti se učitel stává prohrávajícím – žák jde do lavice a opět svým výrazem ve tváři dává třídě najevo, že mu poznámka vůbec nevádí, a naopak je dobré, že se mu podařilo učitele vytočit.

Jak z výše uvedené situace ven? Existuje jedno základní pravidlo – ihned nereagovat. Samozřejmě, že si v pozici vyučujícího nemůžeme nechat nadávat do zvířecích názvů, ovšem v těchto případech vydržme. Přestaňte zkoušet a zkuste pokračovat ve výkladu nové látky nebo v opakování učiva. Až 5 minut před zvoněním je vhodné výuku zastavit a vrátit se k situaci, která se udála při

zkoušení. Jedinec je již v relativním klidu, v tomto klidu je i vyučující a pro třídu je situace jaksi posunuta do pozadí a i spolužáci vidí situaci daleko reálněji. Situaci potom můžeme klidně a v pohodě vyřešit, třeba i určitou sankcí viníka.

Agrese vybitá na zvířeti: ve školách dnes není vzácností, že se ve třídě nachází terárium, které je domovem křečka, morčete či jiného na dotek příjemného zvířete. Děti by se měly naučit chovat se k zvířeti mile, neubližovat mu. Někdy však nastávají situace, kdy dítě je v silné, mnohdy emotivní agresi a jde se se zvířetem „pomazlit.“ Většinou však nejde o mazlení. Jelikož je dítě rozzuřené a na spolužáka či učitele si netroufne, začne „pouštět“ agresi právě do zvířete. My kontakt s živým tvorem vnímáme jako mazlení, ale ve skutečnosti dítě ve svých rukou zvíře drtí a vybíjí si tak vztek na bezbranném tvorovi. Jen si uvědomme, jak často rodiče svému rozzlobenému potomkovi říkají: „Vezmi si psa a jdi se projít, ať svůj vztek prodýcháš.“ Když pozorujeme, jak se takový jedinec k psovi chová, vidíme agresivní tahání za vodítko, kopání do zvířete, škrcení, apod. Opět dochází k vybití vzteku na slabším tvorovi. Dítě je jedinec učenlivý a pokud pozná, že se zvíře nedokáže bránit, začne ho považovat za slabého jedince, toto chování si však může přenést do širšího sociálního prostředí – „pokud je ve třídě někdo slabší, než jsem já, můžu si k němu více dovolit, on se totiž nedokáže bránit.“ V podstatě jsme na prahu rodičů se šikanujícího chování.

Znovu tedy platí: „Ve třídě může být zvíře, děti o něj mohou společně pečovat, ale braňme tohoto živého tvora před rozzuřeným dítětem.“ Tuto instrukci by měli od učitelů dostat i rodiče, kteří si výše uvedené situace naprosto neuvědomují.

Autoagrese: znamená namíření agrese proti samotnému jedinci. Každý ví, že nejtěžším stupněm autoagrese je sebevražda, ať již demonstrační či dokonaná. Moje práce nemá za úkol rozebírat sebevražedné chování dětí a mládeže – tento jev by si zasloužil zcela samostatnou práci, a navíc ve školním prostředí nejsou zase sebevraždy každodenním jevem, podívejme se však na autoagrese ve smyslu sebepoškozování. To může mít nepřeberné množství variant od píchání ostrými předměty do rukou, hlavy, přes rozdírávání kůže na rukou a nohou ostrými předměty, řezání do zápěstí, až po psychiatrické kategorie, jako je např. trichotilomanie – jev, kdy si dítě natačí vlasy na tužky a trhá si je. Co je zvláštního na těchto agresích. Jejich základem je vždy velice silné vnitřní napětí, příčinou může být i dlouhodobý stres, frustrace nějaké potřeby. Jedinec v podstatě bolestivý podnět vnímá jako příjemný – vnitřní napětí je tak nepříjemné, že ho bolestí uvolní. Aniž si to uvědomujeme, do těchto situací opět může dítě dohnat dospělé prostředí.

Agrese

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Existují různá dělení agresí, každé toto dělení má své zastánce i odpůrce. Pro školní prostředí se mi jako nejvhodnější a nejsrozumitelnější jeví dvě kategorizace.

1. Agrese:

a) emocionální

b) instrumentální – ta se dá rozdělit ještě na žádoucí a nutnou.

Emocionální agrese – je provázena většinou silným emočním nábojem, v pozadí této agrese je silně nepříjemný podnět, mnohdy bolestivý. Jedinec se dostává do stavu kdy zuří, ale většinou není schopen svým rozumem ovládnout své chování (nakonec každý z nás podobnou agresí již zažil). Dojde k značnému vylití adrenalinu do krevního oběhu, jedinec křičí, kope, mlátí kolem sebe. Existuje základní pravidlo při zvládnání těchto agresí, a tím je, okamžitě nereagovat. Jakákoliv reakce na zuřícího člověka je pomyslným přiléváním oleje do ohně. Není nic horšího, než když druhá osoba zareaguje slovy: „Hlavně se uklidni.“ Ve školním prostředí je vhodné nechat jedince „vyzuřit,“ a potom je možné využít zpětné vazby třídy vůči jedinci např. tím, že budeme rozebírat, jak jeho chování mohlo působit na ostatní spolužáky. Naprosto kontraproduktivní je okamžitě trestání jedince, kdy je ve fázi nevladatelného vzteku. On si často své chování neuvědomuje a po tzv. „vychladnutí“ si nemusí uvědomit, za co byl vlastně potrestán. Nesmíme zapomínat, že jedinec musí vědět, za co je trestán. Ve své praxi se často setkávám s případy, kdy v žákovských knížkách čtu poznámky: „Zlobil, vztekal se,“ apod., když se klienta zeptám, jak jeho zlobení, jak jeho vztekání vypadalo, většinou odpoví: „Nevím.“ Ve stejné situaci se nachází i rodič doma nad žákovskou knížkou, když své ratolesti dává podobné otázky a dozvídá se podobnou odpověď.

Jiná situace nastane, když je emocionální agresí ohrožen jiný člověk. V tomto případě musí pedagog ohroženého chránit i za cenu, že sám utrhne ránu, poté je třeba opět se třídou situaci rozebrat, jedinec však musí v tomto případě pocítit zodpovědnost za své chování – musí nastat přirozený následek za mé chování – v podstatě trest.

Agrese instrumentální – žádoucí – zde se jedná o naprosto odlišnou agresi od emocionální. Do této agrese jde jedinec s naprosto chladnou hlavou a jasným cílem. Klasickým případem této agrese je loupež. Člověk jde se zbraní do banky s cílem získat peníze. To, jestli někoho zraní, či zabije, je vedlejší produkt. Důležité je získání finanční hotovosti. S touto agresí se setkávají často pedagogové v případech, kdy jedinec si agresivně vynucuje lepší známku. Pokud vyučující ustoupí této agresí, začne se studentem o známce diskutovat, popř. couvne a snaží se neustále dávat studentu šanci, stává se obětí této agrese,

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

dává najevo svoji bezbrannost, navíc agresivní jedinec dostává zpětnou vazbu v tom, že jeho agrese skutečně slouží k dosažení cíle.

Typickým případem instrumentální žádoucí agrese ve školním prostředí je šikana. Opusťme představu, že agresor šikana oběť pro nic, za nic. Vždy za jeho chování stojí nějaký scénář, ať už ten, že na oběti trestám to, co je mně samotnému nepříjemné – tento scénář je častý u dětí, které jsou doma často tvrdě a fyzicky trestány, samy jsou obětí svých rodičů, svoji roli pak vracejí slabšímu spolužákovi ve třídě, popř. se jedinec cítí slabý, má snížené sebevědomí a posiluje si ho na ještě slabším člověku. Instrumentální žádoucí agrese je agresí, za kterou musí vždy jedinec nést svou odpovědnost, postih je zde naprosto nezbytný.

Agrese instrumentální – nutná – ve školním prostředí velice častá a ve své podstatě zrádná a nebezpečná. Jde o jakousi obranu před agresí žádoucí. Představme si studenta či žáka, o kterém všichni ví, že je vznětlivý, reaguje často vztekem a zuřením i na slabý podnět. Jeho chování se v mnohých případech stává prostředkem pro pobavení třídy. Stačí, aby „po zvonění“, kdy učitel ještě není ve řídě, kolem jeho lavice prošel spolužák a na jeho adresu pronesl hanlivou poznámku. Tento jedinec „vystartuje,“ začne se bránit. V tom okamžiku vejde vyučující do třídy a vidí žáka „v akci.“ Většinou z učitelových úst zazní věta typu: „Pepíku, ty už je zase mlátíš.“ Pokud se jedná o tento scénář, přikloní se vyučující na stranu původního provokatéra a vyprovokovaný jedinec se v podstatě stává bezbrannou obětí. Tato bezbrannost v něm však vyvolá další zvýšenou agresi. Pokud se s tímto jevem ve třídě setkáváme, nebo na něj máme podezření, můžeme jej poměrně dobře odhalit. Jestliže útočící jedinec nenajde v celém kolektivu jediného zastávce všichni tvrdí, že on je ten, kdo mlátí a ubližuje, je vysoce pravděpodobné, že se právě jedná o tento scénář. Spolužáci se totiž všichni baví zuřením vyprovokovaného jedince, každý občas na jeho adresu utrousí nějakou zesměšňující poznámku, navíc svoji roli hraje i fakt, že když se tohoto jedince zastanu, mohu se sám dostat do jeho pozice.

Děti, které se ve třídním kolektivu dostanou do této nešťastné situace, si od pedagoga nezaslouží potrestání (naopak si vždy kladu otázku, kdo by vlastně měl být potrestán), zaslouží si spíše podporu, úlohou pedagoga by mělo být velice taktní vyzdvihování kladných vlastností tohoto dítěte, rovněž se doporučuje pověřit tohoto jedince důležitou funkcí ve třídní samosprávě a tak posilovat jeho sebevědomí.

2. Moyerova klasifikace agresí

Moyer nejprve zkoumal agresi u zvířat, poté se začal zabývat agresí u lidí. Klasifikoval sedm typů agresí, které se objevují jak u zvířat, tak i u lidí. Téměř všechny agrese Moyerovy klasifikace se projevují intenzivně a v mnoha

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

podobách i ve školním prostředí. Agresorem se může podle jeho teorie stát jak žák, tak učitel, případně rodič.

Predátorská agrese: u zvířat jde o naprosto jasný vztah mezi silnějším a slabším – kočka loví myš, tygr loví gazelu. I ve školním prostředí se nezřídka s tímto jevem setkáváme, ať už v podobě šikany, protože i zde silnější loví slabšího, predátorem se však může stát i vyučující, když se v jeho třídě objeví jedinec, který je mu nesympatický. Aniž si to vyučující uvědomuje, má tendenci na takovém žáku vyhledávat spíše horší stránky, při zkoušení mu dává často těžší otázky, než ostatním, ve zvýšené míře než ostatní jej napomíná, apod. Predátorská agrese je dále nebezpečná tím, že jakmile se oběť dá do pohybu, dochází k jejímu zvýšení. Opět to vidíme i v přírodě. Kočka nikdy nezakousne myš, která se nehýbe. Vždy ji svými packami nutí k útěku a poté po ní skočí.

U lidí se objevuje tentýž scénář. Jakmile nám oběť začne unikat, máme tendenci více útočit. Tento fakt je problémem např. u šikanovaných obětí. Rodiče často přicházejí se žádostí: „Moje dítě je oběť, naučte ho chovat asertivně, aby si nenechalo ubližovat.“ Oběť, která je většinou sevřená strachem, nenaučíme ihned asertivnímu chování. Naším úkolem by mělo být, naučit ji zvládat predátorské agrese agresorů. Vždy oběti radím, že se nikdy nesmí obrátit k agresorům zády a nesmí začít utíkat. Vhodné je stát k agresorům bokem, udržovat si oční kontakt a pomalu ustupovat.

S predátorskou agresí však souvisí i scénář, který není ve školách řídký a může vztah jedince ke škole na celý život. Hovoříme o tzv. **docilitě, racionalitě a skupinové hlouposti**. Nejprve si vysvětleme předchozí pojmy.

Docilita – jedná se o prosazování (převažování) názoru jednotlivce nad názorem ostatních.

Racionalita – rozumovost.

Skupinová hloupost – všichni přijmou docilní názor jednotlivce.

Podrobný popis tohoto scénáře bude rozebrán v průběhu semináře.

Agrese mezi samci (popř. samicemi): ve zvířecí říši jde o naprosto jasný projev přirozeného výběru, např. lvi mezi sebou bojují o výsadní místo ve smečce. U lidí se tato agrese naprosto přirozeně objevuje ve dvou věkových obdobích. Prvním obdobím je věk 4 – 5-ti let, kdy se především mezi chlapci začínají objevovat první příznaky konkurenčního boje. Učitelky mateřských škol velice dobře vědí, že v tomto věku se ve třídách utvářejí určité skupinky dětí, které si spolu hrají, mají společná tajemství, apod. V každé skupince se většinou objeví jedinec, který má tendenci více rozhodovat o tom, kdo mezi ně bude patřit a kdo ne, co budou hrát – v podstatě se snaží dominovat. Vývojová psychologie tento jev nazývá rozvojem druhého „já.“ Problém tkví v tom, že v některých

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

případech sama učitelka dominantního jedince ještě podpoří. Většinou jde o jedince velice šikovné, sociálně zdatné, takové, kteří všechny činnosti ve školce zvládají v naprosté pohodě. Pokud učitelka řekne: „Kdo bude první obutý a oblečený, půjde na vycházce první,“ vyhraje většinou tento dominantní jedinec. Ten potom získává pocit, že vždy a za všech okolností musí být první. Jakmile se však dostane do konkurenčního prostředí základní školy, kde pozice prvního bývá určována jinými faktory, které však již pro něho nejsou tak samozřejmé, začne o své výsadní právo bojovat – a to mnohdy agresivním způsobem. Je nutné si uvědomit, že obutí bot nebo zapnutí knoflíků u bundy nemůže být vždy důvodem, proč jsem první. Pozice prvního je u člověka mnohdy velice vzácná, většinou se pohybujeme blíže středu, dokonce zažíváme i pozici posledního. Dokonce se mi jeví důležitější umožnit zažít pozici prvního dítěti, které by jí nikdy nezažilo – např. je uzavřenější, bázlivé, méně průbojné.

Je nutné si uvědomit, že scénáře chování, které si člověk nese do své budoucnosti, se formují již ve věku 3 – 4 let. V chování dítěte se v tomto věku objevují tzv. tři míry (Cloninger 1993):

- míra bránění se poškození
- míra impulzivity
- míra závislosti na psychologické odměně

Tyto míry by každé dítě mělo mít v jakési rovnováze. V dětské populaci se však vyskytují jedinci, kteří mají některou z těchto tzv. měr zvýšenou. Zda bude některá z měr dominovat, záleží na výchovném prostředí dítěte.

Jedinec se zvýšenou mírou bránění se poškození: toto dítě již v mateřské škole vysílá do svého okolí signál slabosti. Jde o pasivní děti, často zakřiknuté, které se všeho bojí. Když je učitelka vyzve při tělovýchovné chvílce k přechodu lavičky, takové dítě reaguje strachem, dává zřetelně najevo, že se bojí, často začne plakat. Rovněž každé sebemenší zranění je provázeno ohromnou emocí, kdy dítě dává najevo, že „to strašně bolí,“ pláče a vyžaduje maximální pozornost učitelky. Tento vzor chování si takové dítě nese do základní školy, kde se z něho v mnohých případech stává obětí šikanujícího chování. Tyto děti často svou slabostí přitahují agresory, neverbálním způsobem dávají najevo, že si k nim může silnější dovolit téměř vše.

Rodinné klima těchto dětí je plné úzkosti a strachu. Rodiče většinou dávají svému potomkovi najevo, že svět je nebezpečný, stále ho chrání, nedovolí mu zažít nebezpečné situace v bezpečném prostředí. Většinou se jedná o rodiče staršího věku, popř. rodiče, kteří dlouhou dobu na svého potomka čekali, popř. rodiče, kterým některé z dětí zemřelo. Patří sem však i děti žen – učitelek, které mají utkvělou představu, že pokud vychovávají cizí děti, musí být jejich dítě vzorně vychované. Pod tímto scénářem tlumí svého syna či dceru v přirozené aktivitě. Jejich děti stále slyší instrukce typu: „Neběhej, nedělej, nemluv,

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

nesmíš“, atd. Pro jejich děti přirozená aktivita ztrácí smysl a přecházejí do pozice pasivity.

Jedinec se zvýšenou mírou impulzivity: hned na začátku je nutné konstatovat, že se nejedná o děti s diagnostikovanou ADHD (dříve LMD). Organicky jde o naprosto zdravé dítě. Přesto se jeho chování již v mateřské škole do určité míry vymyká normě. Jedná se o děti, které ihned po příchodu do třídy mateřské školy běhají po třídě, nejsou k zastavení, všechny hračky nim patří, u žádné však nevydrží. Ve většině případů si ještě takové dítě vyhlédne slabšího spolužáka či slabší spolužačku, zaměří na něho svoji pozornost a jakmile si toto dítě cokoliv vezme, ihned po něm „startují“ a hračku mu agresivně vytrhne. Tyto děti chtějí být středem pozornosti za každou cenu – i za cenu ublížení druhému. Ve školním prostředí se ve většině případů z výše uvedených jedinců stávají agresori, kteří mají zvýšenou tendenci dopouštět se šikanujícího chování.

Co se týče rodin dětí se zvýšenou mírou impulzivity, setkáváme se ve většině případů s dvěma odlišnými výchovnými styly. Buď se jedná o rodiče, kteří spoléhají na výchovné instituce a snaží se na ně převést odpovědnost za výchovu svého potomka (scénář: „Odvedu tě do školky, tam s tebou bude pracovat učitelka, před uzavřením školky pro tebe přijdu a doma si dělej, co chceš, hlavně neotravuj.“ Tyto děti neznají s vlastními rodiči žádnou společnou činnost a trpí rovněž nedostatkem tzv. směřování. U směřování jde v podstatě o fakt, že dítě by již od mateřské školy mělo mít nějakou pravidelnou činnost, kterou vyplňuje svůj volný čas – v rámci školky může jít např. o hru na flétnu, sportovní hry, výtvarné činnosti. Pokud rodič tyto aktivity nepodporuje, je velice žádoucí, aby minimálně 1x za týden s dítětem trávil část volného času – např. hraním pexesa, otcové si mohou jít se svým synem „zakopat,“ apod. Pokud dítě v tomto smyslu od raného dětství nezažije uvedené směřování, nedokáže se samo ve školním věku zabavit. Projevuje se potom ve škole velice typickým způsobem: školy dnes nabízejí množství volnočasových aktivit – výše jmenované děti buď těmito aktivitami pohrdají: „všechno je to nuda“, popř. se přihlásí do všech kroužků, ale nikam nechodí. Tak vzniká pro dítě permanentní nuda, což je pro vyvíjející se dítě „zhoubný“ pocit. Začne potom vyhledávat činnosti, které by je vyvedlo z každodenní všednosti a začnou se dopouštět sociálně patologického chování – ať již šikany, či příslušnosti k negativní partě, apod.

Druhým případem jsou děti které jsou svými rodiči zahrnovány nepřeborným množstvím především materiálních statků. Rodič v podstatě materiálem nahrazuje dítěti přirozenou rodičovskou lásku. Tyto děti nejen že mají ohromné množství hraček a věcí, které jim mohou ukrátit volný čas, většinou jsou i svými rodiči přihlášeny do sportovních oddílů, kde prezentují majetek rodičů, mají špičkové a značkové oblečení a vybavení, chybí jim však jedna podstatná věc – tou je zpětná vazba od rodiče, že si váží toho, co jeho dítě dělá a jak se mu v daném sportu daří. Pokud tato zpětná vazba chybí, ztrácí činnost pro dítě

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

smysl a začne opět vyhledávat činnosti, kde bude uznáváno alespoň svými vrstevníky. Opět hrozí „skluz“ k závadovému chování.

Rodiče, kteří své děti zahrnují pouze materiálními statky, rovněž zapomínají na jeden důležitý faktor ve výchově, a tím je tzv. ohraničená touha. Aby si člověk něčeho vážil, potřebuje zažít touhu – snažit se, abych mohl něco dostat. Pokud rodič nenaučí dítě toužit, nenaučí je něčeho si vážit a pokud si dítě neváží materiálních statků, neváží si mezilidských vztahů. Ve školním prostředí se tyto děti v mnohých případech dopouštějí ekonomické šikany – hodnota člověka je pro ně určena tím, co vlastní, ne svým charakterem. Z úst těchto dětí často zní věty: „Kdo nemá tento mobil, nemůže být mezi námi.“

Jedinec se zvýšenou závislostí na psychologické odměně:

dítě, které je od raného věku vychováváno k „záchranáři“. Tyto děti jsou svými rodiči vedeny stylem každému musíš pomoci, nikomu neublížuj, pokud si na tebe někdo bude „dovolovat“, raději odejdi a neper se. Už v mateřských školách se tyto děti projevují charakteristickým způsobem – neustále se za ostatní přimlouvají, pokud některý spolužák nemůže zvládnout některou z činností, toto dítě okamžitě přispěchá na pomoc. Nejde však o klasické „podlézače“ děti této skupiny se takto chovají s naprostou samozřejmostí a potěší je, když je jejich snaha oceněna.

V základních školách se potom stávají v pozitivním slova smyslu určitými záchranáři celé třídy, berou na sebe množství úkolů, op které by se mohla podělit celá třída. Bohužel, jak děti, tak někdy i učitelé jejich dobrosrdečnosti využívají – pro třídu jsou výhodní tím, že udělají vše, co se ostatním dělat nechce, učitelé se nemusí s ostatním dohadovat, kdo např. bude nosit třídní knihu, kdo udělá nástěnku, apod. – tyto děti vše dělají dobrovolně jen pro to, aby se jim dostalo ocenění.

Když tyto děti vstupují na práh dospělého věku, vybírají si většinou povolání, kde rovněž mohou ostatní „zachraňovat“ – rekrutují se z nich učitelé, zdravotní sestry, sociální pracovníci, lidé, kteří mají potřebu stále o někoho pečovat. Potíž je v tom, že okolí jim často za jejich snahu nedává dostatečnou psychologickou odměnu. Čím více se jim této odměny nedostává, tím více po ní touží a snaží se pracovat nad rámec svého maxima. Tímto scénářem (který můžeme nazvat sisyfovským) se dostávají do bludného kruhu, který může končit na prostým psychickým i fyzickým vyčerpáním.

Agrese dráždivá: když bude pes zavřený v kleci a budeme ho neustále dráždit např. tím, že mlátíme na mříže, pokud jej někdo pustí, zaútočí na nás a kousne. Ve školním prostředí je tato agrese častá v podobě, kdy nedokážeme dětem stanovit hranice, kolik toho po nich chceme, nedáváme zcela jasné instrukce, jak

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

dlouho budou muset danou činnost dělat. Každý rodič i učitel, kteří pracují s prvňáčky, se setkali s případem, kdy dítě vyzvali ke čtení a první reakce byla: „Kolik toho bude.“ Nejhorší reakcí dospělého je věta: „Uvidíme, jak ti to půjde, a pak skončíme.“ Po takovéto instrukci dítě nedostává jasný cíl, začíná mít pocit přetížení a reaguje nechutí a vztekem. Dráždivé agrese jsou jednou z nejčastějších příčin, proč děti nechtějí spolupracovat, proč se nechtějí učit, proč mají ke škole odpor. Uvědomme si, jak často se nás děti ptají na cíl. Např. při prověrce z matematiky: „Kolik tam bude příkladů?“, v naukových předmětech: „Kolik bude v prověrce otázek,“ apod. A jak často z našich úst zní odpověď: „To ještě nevím, popř. To ještě uvidím.“ Abychom se vyhnuli nepříjemným pocitům dítěte, předešli dráždění, dávejme vždy jasnou instrukci. Vždyť i my hraničení své práce potřebujeme. Dokladem jsou učitelé jazyků, kteří opravují velké množství sešitů. Uvědomte si, jak často se při opravování těchto sešitů bezděky podíváte, kolik vám jich ještě zbývá, jak často dáváme sešity, které se nám nechtějí opravovat dospod?

Agrese vyvolaná strachem:

strach je vždy nejhorším rádcem a vzbuzuje u každého člověku nepříjemný pocit a vnitřní napětí. I zvíře reaguje na strach většinou zkratovitě. Pokud např. zaženeme potkana do kouta a nedáme mu šanci uniknout, zareaguje útokem. Velice často si neuvědomujeme, že ke zvládnutí dětí používáme strach. Někteří vyučující si vzpomenou na situace, kdy při zkoušení naprosto záměrně prodlužují dobu, než vyvolají některého žáka k tabuli a mají legraci z toho, jak se žáci třesou. Strach však vzbuzují i situace, kdy dítěti není dána tzv. možnost „zadních vrátek.“ Mluvím o situacích, kdy je ve třídě žák, který má konečnou známku v některém předmětu nerozhodnou. Vyučující přijde do třídy se slovy: „Honzo, zítra píšeme prověrku a ta rozhodne, zda dostaneš čtyřku nebo pětku.“ Tím vyvolá u dítěte silné napětí. Pozor, tato instrukce může vyvolat napětí i u dětí velice ambiciozních, kde se rozhoduje mezi jedničkou a dvojkou. Každý správný učitel své žáky dobře zná a ví během několika měsíců, na jakou známku dítě má. Je třeba postupně dítě především na horší známku předem citlivě připravovat, dávat mu najevo, že si v příštím pololetí může známku zlepšit, snažit se ho nějakým způsobem motivovat. Agrese vyvolaná strachem často stojí i za „patologickými projevy“ dítěte, jako je např. záškoláctví. Nikdy by nemělo dojít k tomu, že učitel po dítěti vzkáže, že propadá, většinou použije formulaci: „Vyříd' doma tátovi, že propadneš,“ popř. tento vzkaz napíše do žákovské knížky. Očekávat, že tento vzkaz dítě vyřídí, je naprosto nesmyslné, především kvůli strachu. Dochází nakonec k situacím, kdy se vyučující ptá, zda dítě vzkaz vyřídilo, popř. chce ukázat podpis v žákovské knížce. Aniž by si to uvědomoval, nutí dítě ke lžím, schovávání žákovské knížky, apod. Takovéto situace by měl vždy vyučující řešit osobně s rodičem, má ta možnost rodiči vysvětlit, proč je

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

dítě v daném předmětu neúspěšné, ale především se dohodnout na společné cestě k nápravě.

Výrazné nebezpečí hrozí i ze strany rodičů. Učitel nemůže vědět, jaké jsou reakce rodičů na neúspěch. Rodiče mohou dítěti za špatnou známku vyhrožovat velkým trestem – výpraskem, dlouhodobým domácím vězením, apod. a dítě se dostává opět do silného pocitu strachu, z kterého nemá úniku. Mohou se potom objevit zkratové reakce – útěk z domova, záškoláctví, v nejhorším případě pokus o demonstrační sebevraždu. Dítě je nakonec po některém z těchto excesů vyšetřováno, káráno, znovu trestáno, ale málokdy uvažujeme o tom, kdo vlastně celou situaci spustil. Stále mluvíme o dětech, ale uvědomme si, že stejně může tyto situace prožívat i student střední školy, jehož volní jednání není dosud zcela zralé tak, jak bychom si představovali.

Šikana

Od stručného popisu agresí a agresivního chování se přenesme do oblasti šikany. V první řadě rozlišujeme mezi šikanou a tzv. teasingem.

Za teasing můžeme označit chování, které zdánlivě šikanu připomíná. Jde o nevinné škádlení mezi dětmi – např. na druhém stupni ZŠ chlapci provokují děvčata proto, že se jim líbí. Dívky křičí, chichotají se, někdy i chodí žalovat, dospělý však vidí, že jim toto škádlení chlapců vůbec není nepříjemné, a jejich stěžování je pouze formální. Jedná se o normální jev a přiznejme si, že bez tohoto chování by škole něco chybělo.

Pokud máme mluvit o šikaně (je to slovo značně pejorativní a doporučoval bych ho nahradit slovem ubližování, trápení, apod.) musí toto chování splňovat základní podmínky:

- jde vždy o převahu síly nad obětí – fyzickou, psychickou, množství
- oběť vnímá útok jako nepříjemný – např. ve škole se objevují mezi dětmi různé přezdívky. Některé dítě se s přezdívkou ztotožní, je na ni hrdo, není pro něho urážlivou – zde se v žádném případě nejedná o ubližování. Některé děti však přezdívkou (která může být v mnohých případech hanlivá) nepřijmou, brání se jí, zuří kvůli ní apod. – třída touto přezdívkou schválně spolužáka provokuje – ten se může i agresivně bránit, je označen za agresora, naprosto nám však unikne, že právě on je tou obětí, protože se brání nepříjemnému útoku ze strany spolužáků.
- dlouhodobost ale i krátkodobost útoku – šikana je většinou postupně se rozvíjející negativní chování vůči spolužákovi, může to však být i jednorázový, krátkodobý akt, který ve své podstatě splňuje dvě výše uvedené podmínky.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Vývojová stadia šikany:

- 1) Ostrakismus – první fáze, v které agresori neubližují oběti fyzicky, „pouze“ oběť vyčlení ze svého kolektivu, nikdo se s ní nebaví, nikdo jí neodpoví na pozdrav, a když tak pouze hanlivou poznámkou, oběť je z kolektivu postupně „vytěšňována“, většinou ve finální fázi nemá žádného společníka v kolektivu.
- 2) Fyzická agrese a psychická manipulace – oběti se většinou stává již dříve ostrakizovaný jedinec. Většinou tato fáze nastane, když se třída dostane do nějakého stresového napětí – čtvrtletí, pololetí, konec roku, kdy se píše větší množství písemných prací, je zde tlak na děti. Agresori si potřebují tento tlak vykompenzovat, a oběť je v tomto případě vhodným kompenzačním prostředkem. Zde již začíná bití oběti, kopání, silné slovní urážky, oběť začíná být nucena k drobným úsluhám agresorům – např. nošení tašek, svačín, ...
- 3) Vytvoření jádra – je logickým vyústěním neošetření předchozího stadia ze strany dospělých. Agresori i začínají uvědomovat, že mají jasnou převahu nad obětí, mohou si s ní dělat co chtějí a nikdo na to nepřijde. Agresori rovněž začínají silně ovlivňovat celý kolektiv – buď budete na naší straně, nebo se rovněž stanete obětí. Ostatní spolužáci ubližování oběti přihlížejí, nikdo se jí však nezastane, dokonce se v tomto období oběť stává pro ostatní výhodnou, v jejich hlavách probíhá myšlenka: „Ať ho mlátějí, já mu nic nedělám, hlavně, že to nejsem já.“ Zde se již především agresori stávají na šikanujícím chování závislí – jakmile jsem ve stresu či tíživé situaci, je tu vždy někdo, na kom si můžu svůj nepříjemný stav vybit.
- 4) Vytvoření norem – toto stadium nastane tehdy, když ani třetí stadium není odhaleno. Oběť je stále více tlačena do podřízené úlohy, třída se začíná jasně rozdělovat na „vládnoucí třídu“ a „poddané.“ Psychika oběti je v tomto období již tak zasažena, že i ona se stane na šikanujícím chování závislá, přijme svou úlohu jako normální, nebrání se ubližování, v některých případech dokonce začne své trýznitele obdivovat, bere je jako kamarády, ochotně provádí jejich příkazy a často to sama bere jako legraci.
- 5) Totalita – v podstatě neřešitelné stadium, normy jsou jasně nastaveny, v kolektivu vládnu agresori, ostatní je poslouchají na slovo, všichni agresory brání. Ve školním prostředí v takové třídě nemá učitel žádnou šanci. Tak jako jsou předchozí čtyři stadia psychoterapeuticky řešitelná, toto stadium je neřešitelné, jediným řešením je rozpuštění celého kolektivu.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Vzhledem k tomu, že jsme se v předchozí části věnovali agresii, pojďme se podívat na osobnost agresorů. Často si klademe otázku, proč se dítě stane agresorem, co ho vede k tomu, že záměrně a často velmi brutálně někomu ubližuje. Myslím si, že základní příčina je vždy v rodině. Za své praxe jsem se nesetkal s případem, kdy by v rodinné atmosféře u agresora bylo naprosto vše v pořádku. V podstatě můžeme mluvit o několika typech agresorů:

- agresor hrubý, fyzický – jedná se o jedince, který k týrání své oběti používá fyzické převahy a síly. Oběti jsou často mláceny, páleny, škrceny. Agresor se „pase“ na fyzickém utrpení oběti. Ve většině případů se jedná o člověka, který i v rodině od svých rodičů zažívá podobné chování. Za prohřešky bývá velice necitelně a tvrdě trestán – většinou bitím nebo těžkými zákazy. V jeho výchově se však objevuje ještě jeden faktor – necitelnost rodiče, vychovatele. Co znamená čitelnost a necitelnost ve výchově? Každé dítě by mělo mít pevně od rodiče stanovena pravidla, co musí dodržovat, co se smí a co ne. Čitelný rodič či vychovatel (čitelnost a necitelnost se týká i učitelů ve škole) trvá na dodržování jasně dohodnutých pravidel a snaží se vždy jasně a zřetelně reagovat na prohřešek jedince. Jedině tak může nastavit pravidla v chování. Necitelný rodič či vychovatel trestá či chválí podle nálady. Pokud má dobrou náladu, i sebehorší prohřešek projde dítěti poměrně hladce a bez výraznějšího potrestání. Při špatné náladě je tvrdě potrestáno i za sebemenší provinění. Někteří vyučující takto přistupují k hodnocení dětí, pokud má učitel dobrou náladu, známkuje mírně a benevolentně, při špatné náladě je klasifikace přísná a tvrdá, sebemenší neznalost je odměněna špatnou známkou. Znímám případ profesora, který klasifikoval své studenty podle toho, zda hokejové mužstvo, kterému fandil, prohrálo či vyhrálo zápas. Necitelnost vyvolává u jedinců nejistotu a nejistota dále vyvolá napětí. Jestliže je některé dítě ve stavu neustálého napětí, snaží se toto napětí nějakým způsobem vykompenzovat – například tím, že se vybijí na slabším spolužákovi.
- agresor jemný, kultivovaný – jedná se o jedince, který se dospělým lidem a především učitelům chová velice slušně, je vždy ochoten pomoci, v očích vyučujících se často stává sociometrickou hvězdou třídy – bývá třídním učitelem navrhován za předsedu třídy, apod. Jakmile učitel ze třídy odejde, spouští výše uvedený jedinec poměrně tvrdou šikanu, ovšem nikdy neubližuje oběti sám. Většinou stojí v pozadí jako „šedá eminence“, má své pomahače, kteří plní jeho příkazy. Pokud dojde na vyšetřování šikany, staví se do pozice: „Já nic, to všechno oni.“ V některých případech si dokonce učitel vybere takového jedince za pomocníka při vyšetřování, aniž by tušil, že si vybral pravého agresora. Tím se celé

vyšetřování zcela znehodnotí a nikdy se nedojde k adekvátnímu závěru. Co se týče rodin těchto dětí, panuje v nich většinou velice tvrdá výchova, která často hraničí s vojenským drilem. Dítě je doma pod neustálým dohledem a „komandem,“ musí plnit všechny příkazy rodičů, jeho svobodná vůle je do jisté míry pošlapána. Opět dítě prožívá stav zvýšeného napětí, které musí někde kompenzovat.

- agresor srandista – rovněž osoba, která je vyučujícím poměrně příjemná. Tento jedinec si nepřipouští žádnou zodpovědnost a žádné starosti. Snaží se životem proplovat bez výraznějších překážek a pokud se překážka objeví, obchází jí, málokdy jí chce překonat. Dokáže do mnohdy nudných hodin v pravém okamžiku pronést vtip, který všechny pobaví, všichni se zasmějí. Pro srandistu je všechno jenom legrace. Pokud se stane, že vyučující přijde do třídy a on některému spolužákovi ubližuje, okamžitě se brání slovy: „Pane učiteli, to byla jenom sranda,“ dovolává se potvrzení ostatních: „Že to byla jenom sranda.“ Většina přihlížejících je ho slova potvrdí (kdyby je nepotvrdili, mohli by se příště stát rovněž obětí) a reakce dospělého je: „Tak už to víckrát nedělejte.“ Zcela mu unikne, že oběti byl útok pravděpodobně nepříjemný a byla zde převaha síly. Rodina, z které tento jedinec pochází je většinou rovněž volnomyšlenkářská. I rodiče vedou takové dítě stylem: „Hlavně si z ničeho nedělej hlavu,“ učitel je pro tyto rodiče naprosto nutné zlo, které dělá pouze problémy. Hranice ve výchově takového dítěte jsou naprosto bezbřehé a nejasné.
- agresor spouštějící ekonomickou šikanu – jde o děti, jejichž rodina ve výchově preferuje nadbytek materiálních věcí. Rodiče většinou svého potomka maximálně podporují, chtějí, aby byl co nejlepší za každou cenu, každou novinku musí ihned mít, aby ve společnosti nezaostával. Je pravdou, že tyto děti mají skutečně nadbytek všeho, co si mohou přát. Od rodičů jim však chybí cit a opravdové rodičovské souznění. Těmto dětem není umožněno zažít stav, kdy musí po něčem delší dobu toužit. Touha je pro dítě nezbytnou. Jestliže nemusím toužit a všechno mám, nedokážu si rovněž ničeho vážít. Pokud se dítě nenaučí vážít materiálních věcí, velice těžko se naučí vážít mezilidských vztahů – navíc se zde objevuje i podpora rodiče: „S tím se ve třídě nebav, je to sociál,“ – v dnešní době u mládeže velice časté slovo. Majetek agresorů potom slouží k rozvrstvení třídy, kdy v třídní hierarchii nezastávají vedoucí místo děti, které něco umí a jsou prospěchově dobré, ale děti, které vlastní nejmodernější mobil, značkové oblečení, apod. Problémem je, že děti spouštějící ekonomickou šikanu se dostávají do výběrových tříd – zejména na přání rodičů, to jestli budou náročnější výuku v této třídě zvládat, je jiná věc, důležitá především pro rodiče je prestiž.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Prozatím jsme hovořili pouze o agresorech. Větší újmu si však z šikanujícího chování odnáší oběť a to nejen na těle, ale i na duši. Je tomu tak i proto, že agresori, pokud se na ně přijde, se stávají klienty pedagogicko – psychologických poraden, středisek výchovné péče, psychologů, apod., o oběti se většinou již nikdo nestará, rodiče oběti jsou rádi, že se případ nějak vyřešil a nechtějí se k němu dále vracet. Nepřemýšlejí však o tom, proč se právě jejich dítě stalo obětí šikany. Oběti se rovněž dají zařadit do určitých typů:

- oběť na první pohled – jedná se o děti, které samy o sobě vysílají do okolí signál slabosti. Už jejich fyziognomie je někdy nápadná – jsou slabé, vytáhlé, mívají zvláštní barvu vlasů, na svém obličejí zrcadlí slabost, bojácnost. Neumí se ve třídě prosadit, často sedí zamlklé, osamocené, pokud se stanou terčem počátečních legráček, neumí se bránit – utečou, popř. se rozplácí, někdy pouze zuří a vztekají se, což ještě více třídu k legráčkám povzbudí. I rodina těchto obětí je trochu vyjímečná. Často jsou tyto děti nadměrně od raného věku ochraňovány, matky o ně mají přehnaný strach, dávají jim najevo, jak je okolní svět nebezpečný. Naprosto záměrně je u nich odmala ubíjena vlastní aktivita. Slýchávají od rodičů slova: „To nedělej, nechod’, mlč, neběhej, apod.“ Tlumením přirozené aktivity se z těchto dětí stávají pasivní pozorovatelé, kteří nic nesmí a nakonec se ani samy o nic nestačí. Jsou do určité míry světem vláčeny bez vlastní vůle.
- oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček – jde o děti, jejichž rodiče (především matky a babičky) si nedokáží připustit, že jejich ratolest dozrává do určité fáze svého vývoje a stávají se samostatnými. Tyto vychovatelky však v dětech vidí především malé nesamostatné dítě, za které musím všechno vyřizovat, všude je musím hlídat, musím mít nad ním dohled. Praktickým příkladem jsou matky, které ještě po pololetí první třídy doprovázejí své dítě až do lavice před začátkem vyučování, pomohou mu připravit na lavici, dávají najevo, jak těžké je se se svým dítětem na celé dopoledne rozloučit. Chování těchto protektivních matek je pro ostatní spolužáky silně provokující – oni jsou naopak utvrzováni doma v tom, že už budou velcí, budou ve třídě s paní učitelkou samy, což v nich vyvolá určitý pocit důležitosti a zodpovědnosti. Tato protektivní matka jim dává najevo, že to vůbec tak není a oni jsou malí. Uvedl jsem příklad z první třídy základní školy, ale setkal jsem se s podobnými scénáři i na středních školách a středních odborných učilištích. V těchto případech může pomoci pouze učitel, a to tím, že rodiče upozorní na nevhodnost jeho chování, na možné reakce ostatních dětí ve třídě a jasně stanoví prostor, kam matka či babička může,

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Jihomoravský kraj

Středisko služeb
školám Brno

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

a kde je už prostor vyučujícího, kam má rodič přístup pouze ve vážných případech, nebo při rodičovském sdružení.

- handicapované děti – velice snadné oběti. Současné školství hodně volá po integraci postižených dětí do základních škol. Proti tomuto trendu nelze nic namítat, zdravá společnost si musí uvědomit, že mezi námi žijí jedinci, kteří neměli to štěstí, aby jejich zdraví bylo zachováno, popř. již na svět přišli s postižením, naopak i postižený jedinec, pokud se má dobře zařadit do života, musí se naučit žít do jisté míry samostatně mezi zdravou populací. Pokud má být integrace postiženého jedince dobře ošetřena, musí učitel vědět, jaké základní potřeby dané postižení obnáší. Živelná a nepřipravená integrace je spíše pro postižené dítě ohrožující. Setkávám se s případy, kdy učitel má dojem, že si děti s postižením krásně hrají (např. tím, že si chlapce na vozíku posílají ve velké rychlosti z jedné strany chodby na druhou) a nepřemýšlí o tom, že chlapec nekřičí radostí, ale hrůzou, že spadne.
- učitelské děti – jedny z nejčastějších obětí především v případě, že rodič učitel učí na stejné škole, kam chodí jeho dítě, v horším případě své dítě sám učí. Pozice učitelského dítěte v této škole je nevýhodná z několika úhlů pohledu. To, co projde ostatním dětem, učitelskému dítěti nikdy neprojde – otec či matka učitelé jsou přímo u zdroje informací a jejich kolegové někdy s radostí informují, jak se jejich syn či dcera v jeho hodině chovaly. Při domácím kárání námitka, že ostatní to dělali také, naprosto neobstojí, většinou dítě slyší odpověď: „To mě nezajímá, já tam učím a ty mi nebudeš dělat ostudu.“ Dalším faktem je i to, že ostatní děti nikdy učitelskému dítěti neuvěří, že jim matka či otec neřeknou, kdy budou zkoušeni, co bude v písemné práci. Toto dítě má vždy výhodu. Rodič učitel většinou „sklouzne“ k tomu, že je na své dítě přísnější, neuvědomuje si však, že tím může způsobit závažné trhliny ve vztahu dítě – rodič. V neposlední řadě může nastat situace, kdy kolega rodiče učitele hodnotí dva žáky se stejným prospěchem. Dítě kolegy je snaživější než jeho spolužák – neucitelské dítě. Kolegovo dítě dostane lepší známku. Pro děti ostatní to však není spravedlivé, neřeší snahu učitelského dítěte, jeho aktivitu, reálné známky jsou pro ostatní děti jediným podkladem pro celkovou klasifikaci. Z těchto důvodů (a našly by se ještě další) lze jenom doporučit, aby rodič učitel neměl své dítě na škole, kde učí a pokud není jiná možnost, aby své dítě sám neučil.

Tento manuál je nutné považovat pouze za stručnou osnovu k celému semináři o agresivitě a šikaně.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ